

Xalqaro huquqda sanksiyalarning turlari va shakllari.

**O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi,
Toshkent davlat yuridik universiteti,
Mehnat huquqi yo‘nalishi magistranti
Hakimov Sherzod +998915631971
sherzodhakimov71@icloud.com**

Annotatsiya

Ushbu maqola xalqaro huquqda sanksiyalarning turli shakllarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Sanksiyalar, odatda, xalqaro tinchlik va xavfsizlikni saqlash, inson huquqlarini himoya qilish yoki tajovuzkor davlatlarni jazolash maqsadida qo‘llaniladi. Maqolada iqtisodiy sanksiyalar, savdo sanksiyalari, moliyaviy sanksiyalar, diplomatik sanksiyalar va harbiy sanksiyalar kabi turlar ko‘rib chiqiladi. Har bir sanksiya turi amaliy misollar bilan tahlil qilinadi va ularning samaradorligi va xalqaro huquqqa muvofiqligi muhokama qilinadi. Maqola sanksiyalarning global siyosiy va iqtisodiy munosabatlarga ta‘sirini ham tahlil qiladi.

Kalit so‘zlar:

Sanksiya, Xavfsizlik Kengashi, Xavfsizlik, Inson Huquqlari, Rezolyutsiya, Diplomatik sanksiyalar, Iqtisodiy sanksiyalar, Harbiy sanksiyalar.

Kirish

Sanksiyalar xalqaro tinchlik va xavfsizlikni saqlash yoki buzish uchun muhim va juda kuchli vositalardan biri hisoblanadi. 1980-yilgacha BMT tomonidan ikki marta iqtisodiy sanksiya qo‘yilgan. Fuqarolar urushi tugagandan so‘ng BMT funksiyalari qayta ko‘rib chiqildi va Xavfsizlik Kengashi ko‘proq sanksiyalar qo‘llashni boshladi. Misol uchun, 1990-yildagi Iroqning Quvaytni bosib olishiga aloqador bo‘lgan sanksiyalar. 1990-yillar sanksiyalar 10 yilligi deb nomlandi bu sanksiyalarning asosiy qismi BMT sanksiyalari deb atalgan.

Keyinchalik BMT doirasida bo‘lmagan sanksiyalar soni ham ko‘paya boshladi. AQSH o‘z sanksiyalarni Kuba va boshqa yerlarda saqlashda davom etayotganda, Afrika mintaqaviy tashkilotlari, Afrika Ittifoqi va Yevropa Ittifoqiga o‘xshagan hududiy tashkilotlar Xavfsizlik Kengashi mandatiga aloqador bo‘lmagan sanksiya choralarini qo‘llashda asosiy rol o‘ynovchilar bo‘lishni boshladi: misol uchun,

avtanom va bir tomonlama sanksiyalar. Bu avtanom sanksiyalarning ba'zilar BMT sanksiyalari kabi bir xil maqsadda qo'yilgan edi.

1990-yil Iroqqa qo'yilgan sanksiyalar inson huquqlariga nisbatan salbiy oqibatlariga sabab bo'ladi. Natijada sanksiyalarni qayta ko'rib chiqish boshlandi va ularni ko'proq tasirli va inson huquqlari uchun kamroq salbiy oqibatlariga sabab bo'ladigan darajada qayta rivojlantirish asosiy maqsad bo'lib xizmat qildi¹. Sanksiya choralari aniq bir darajada takomillashtirildi. Yuqoridagilarga misol tariqasida 2008-2010-yillardagi Eron siyosatini o'zgartirish va uni atom bombasidan foydalanmaslik to'g'risidagi shartnomaga qo'shilishga undash uchun BMT va BMTga aloqador bo'lmagan boshqa tashkilotlar tomonidan qo'yilgan sanksiya choralarni ko'rsata olamiz.

Sanksiyalarning qonuniy yoki qonuniy emasligi masalasi xalqaro hamjamiyat doirasida muhokama qilina boshladi, chunki sanksiya choralari noqonuniy harakatlarni ham o'z ichiga olar edi.

Asosiy qism.

Sanksiyalar – huquqbuzar davlatga nisbatan ko'riladigan chora. U xalqaro tashkilotlar (universal va mintaqaviy), bir guruh davlatlar yoki alohida davlat tomonidan qo'llanishi mumkin. Sanksiyalarning hajmi va turlari jinoyatning og'irlik darajasiga bog'liq. Masalan, agressor davlatga nisbatan quyidagi majburlov choralari qo'llanishi mumkin: suverenitetini vaqtincha cheklab qo'yish; hududining bir qismini ajratib olish; urushdan keyingi okkupatsiya (harbiy kuchlardan mahrum qilish) va qurolli kuchlar tarkibini qisqartirish yoki ularga ega bo'lishni taqiqlash; agressor davlatning tinchlik va insoniyatga qarshi harbiy jinoyat sodir etganlikda aybdor jismoniy shaxslarni odil sudlovga tortish bo'yicha yurisdiksiyasini cheklab qo'yish va boshqalar. Sanksiya so'zi Stricto sensu so'zidan olingan bo'lib, huquqqa ega bo'lgan organ tomonidan xalqaro huquq subyektlarining xalqaro huquqni buzganligi uchun amalga oshiriladigan majburlovchi chora hisoblanadi. Huquqqa ega bo'lgan organ huquqiy sistema orqali boshqariladigan jamiyat nomidan ish olib borishga haqli.

Sanksiyalarni huquq nazaryasiga ko'ra taxlil qilamiz, qonunga yoki qoidalar bo'ysunmaslik oqibatida qo'llaniladigan jazolar yoki boshqa majburlash

¹ Hufbauer, Gary Clyde, Jeffrey J. Schott and Kimberly Ann Elliott, *Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy*. Washington, DC: Institute for International Economics, 1990 (second edition). p. 2.

vositalaridir. Jinoyat huquqida jazo choralari sifatida qamoq yoki o‘lim jazosi, axloq tuzatish ishlari yoki og‘ir jarimalar kabi jiddiy jazo shaklida bo‘lishi mumkin. Fuqarolik huquqida esa sanksiyalar odatda da‘vo ishtirokchisiga yoki ularning advokatiga nisbatan ish yuritish qoidalarini buzganlik yoki sud jarayonini suiste‘mol qilganlik uchun undiriladigan jarimalar hisoblanadi.

Garchi xalqaro sanksiyalar tushunchasining asosi yuqoridagi nazariyadan chetga chiqmasada, kengroq ma‘no va mazmun kasb etadi. Xususan, xalqaro sanksiyalar bu - davlatlar, ko‘p tomonlama yoki mintaqaviy tashkilotlarning davlatlar yoki tashkilotlarga milliy xavfsizlik manfaatlarini yoki xalqaro huquqni himoya qilish, xalqaro tinchlik va xavfsizlikka tahdidlardan himoya qilish uchun diplomatik sa‘yharakatlarining bir qismi bo‘lgan siyosiy va iqtisodiy qarorlardir. Demak, xalqaro hamjamiyat u yoki bu davlat yoki rejim inson huquqlarini buzayotgan, urush olib borayotgan yoki xalqaro tinchlik va xavfsizlikni xavf ostiga qo‘ygan hollarda, mamlakat yoki rejimning xatti-harakatlarini o‘zgartirish uchun sanksiyalardan foydalanishi mumkin bo‘ladi. Bir so‘z bilan aytganda bugungi kunda xalqaro sanksiyalar davlatlar o‘rtasida kelishuv va urush o‘rtasida turadi, ya‘nikim diplomatik kelishuv befoyda bo‘lgan taqdirda, ammo harbiy javob qaytarish ham o‘z o‘rnida noo‘rin yoki imkonsiz bo‘lgan vaziyatda, ko‘pincha uchinchi yo‘l sifatida sanksiyalar maydonga keladi.

Sanksiyalar qo‘rqitadigan yoki adolatsiz choralarni o‘z ichiga olmaydi, aksinch ular qonuniy choralardan iborat. BMT Xavfsizlik Kengashi odatda sanksiyalarni tinchlikka xavf, tinchlikning buzilishi yoki agressiyaga qarshi qo‘llaydi. Alohida shaxs yoki huquqqa ega bo‘lgan organ qaroriga aloqador bo‘lmagan davlatlar guruhi tomonidan qo‘llanilgan sanksiyalar sanksiyalarning qat‘iy tarifiga kirmaydi.

Yuqorida sanksiya tushunchasi nima ekanligi va kimlar tomonidan qo‘llanilishi haqida umumiy ma‘lumotga ega bo‘ldik. Endi esa sanksiya turlari va shakllarini tahlil qilamiz.

Davr rivojlanganligi sari sanksiyalarni ham turlari ko‘payib bordi. Hozirgi payta sanksiyalarning bir qator turlarini uchratishimiz mumkin. Ularga quyidagilarni misol qilib keltira olamiz:

- Iqtisodiy sanksiyalar-davlatlar bilan sanvdo aloqalarining tugatilishi
- Diplomatik sanksiyala-davlatlar bilan diplomatik aloqalarning to‘xtatilishi yoki elchilarni chaqirib olish.

- Harbiy sanksiyalar - qurol embargosi (qurollarni, himoya kiyimlarini, harbiy transport vositalarini va boshqalarni taqiqlash), masalan, raketalar yoki atom qurollarini ishlab chiqish uchun zarur bo'lgan uskunalarni yetkazib bermaslik; qurollanish dasturlarida ishlatilishi mumkin bo'lgan nozik tovarlar, dasturiy ta'minot va texnologiyalar uchun qo'shimcha ruxsatnomalar bermaslik²;

- Sport sanksiyalari - bir mamlakat xalqi va jamoalarining xalqaro musobaqalarda ishtirok etishiga to'sqinlik qilish;

- Atrof-muhitga oid sanksiyalar - atrof-muhitga oid sanksiyalar boshqa sanksiya turlari kabi iqtisodiy va siyosiy masalalarni o'z ichiga oladi. Atrof-muhitga oid sanksiyalar va qonunlar nisbatan yangi bo'lsa-da, atrof-muhit muammolari bo'yicha so'nggi tashvishlar odamlar va hukumatlarni muammolarni hal qilishda faol hamkorlik qilishga undamoqda

Yuqorida sanalganlardan tashqari quyda keltirilgan sanksiyalarni keltirib o'tish mumkin:

- muayyan shaxslar/kompaniyalar uchun kreditlar bo'yicha cheklovlar;
- ayrim shaxslar/kompaniyalarning, hattoki davlatlarning aktivlarini muzlatish;
- ba'zi odamlar uchun sayohat va viza cheklovlari (vizani taqiqlash)

Sanksiyalarning eng tasirli va keng miqyosda qo'llaniladigan turi hisoblangan iqtisodiy sanksiyalar to'g'risida chuqurroq malumot bersak. Iqtisodiy sanksiyalar savdo to'siqlari, tariflar va moliyaviy o'tkazmalarning cheklanishi shaklida yuzaga chiqadi³.

Iqtisodiy sanksiyalar faqatgina iqtisodiy munosabatlar uchungina qo'yilib qolmay, balki ular xalqaro xamjamiyat o'rtasida siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy muammolar kelib chiqqan holatlarda qo'yilishi ham mumkin. Iqtisodiy sanksiyalar xalqaro va ichki munosabatlardagi maqsadlarga erishish uchun keng qo'llaniladi.

Iqtisodiy sanksiyalarning tasirilligi masalasi juda munozarali hisoblanadi. 1990-yildan boshlab BMT Xavfsizlik Kengashi iqtisodiy sanksiyalarni

² Elliott, K A. (1998). "The Sanction Glass: Half Full or Completely Empty?" *International Security*, p 50-65

³ Caruso, R. (2003). *The impact of International Economic Sanctions on Trade: Empirical Analysis*. *Peace Economic, Peace Science, and Public Policy*. p 14

ko'plab tashkilotlar va shaxslarga qo'yishni boshladi, lekin dastlabki o'n yilliklarda embargolar juda keng tarqalgan edi⁴.

Embargolar ham iqtisodiy sanksiyalar kabi bir xil hisoblanadi. Ammo ular juda qattiq choralarni o'z ichiga oladi(embargo so'zi ispan tilidan olingan bo'lib mavhum degan manoni bildiradi ular asosan savdodagi savdo to'siqlari ma'nosini bildiradi, lug'aviy manosiga keladigan bo'lsan uzoq degan manoga ega hisoblanadi. Embargolar asosan davlatlar, bir guruh davlatlar bilan iqtisodiy aloqalarni butunlay yoki qisman uzushni anglatadi va juda kuchli bo'lgan diplomatik choralarni o'z ichiga oladi. Embargolar asosan qonuniy bo'lgan savdo uchun to'siqlarni o'z ichiga oladi va urush belgilaridan biri hisoblanadigan blokadalarni ,ya'ni oziq-ovqat, qurol yoki dori-darmon ta'minotini taqiqlaydi. Embargo holatida import va eksport taqiqlanishi mumkin, sifat uchun kvota yaratilishi mumkin, soliq to'siqlari, bank hisobining muzlatilishi yoki mol-mulkning muzlatib qo'yilishi holatlari kuzatiladi yoki malum bir maxsulotning tashish jarayonini taqiqlab qo'yish .

Iqtisodiy sanksiyalar odatda chet davlatlarning quroli sifatida ishlatiladi. Ular asosan yuqori siyosiy va iqtisodiy mavqeyga ega bo'lgan davlatlar tomonidan kichik davlatlarga nisbatan ishlatiladi. Misol uchun ma'lum bir davlat tomonidan ikkinchi bir davlatning xavfsizligiga salbiy tasir ko'rsatilayotgan bo'lsa yoki o'z fuqarolariga nisbatan adolatsiz munosabatda bo'layotgan bo'lsa bunday holatlarda odatda iqtisodiy sanksiyalar qo'llaniladi.

Iqtisodiy sanksiyalarning tasirliligi darajasiga keladigan bo'lsak. 2015-yilgi Neuenkinch va Neumeirelarning yozib chiqargan ilmiy maqolasiga ko'ra, BMT sanksiyalari sanksiya qo'yilgan davlatning GPDsining o'sishini yiliga 2,3 va 3.5 foizga kamaytirmoqda. BMT sanksiyalari juda keng miqyosda qo'yilgan holatlarda esa bu holat yiliga 5 foizgacha oshganligi aniqlangan. Bir tomonlama AQSH anksiyalariga keladigan bo'lsak, ular BMT sanksiyalari kabi juda ta'sirli bo'la olmagan, lekin ular ham GPDning yiliga o'rtacha 0.5,0.9 foizga tushishiga sabab bo'la olgan.

Raqibga sanksiya qo'llash ham joriy etayotgan mamlakat iqtisodiyotiga ma'lum darajada ta'sir qiladi. Import cheklovlari e'lon qilingan bo'lsa, joriy qiluvchi

---

⁴ <https://www.un.org/>

mamlakatdagi iste'molchilar tovarlarni tanlashda cheklangan bo'lishi mumkin. Agar eksport cheklovlari o'rnatilsa yoki sanksiyalar joriy etilayotgan mamlakat kompaniyalariga maqsadli davlat bilan savdo qilishni taqiqlasa, joriy qiluvchi mamlakat raqobatdosh mamlakatlarga bozorlar va investitsiya imkoniyatlarini yo'qotishi mumkin.

Hufbauer, Schott va Elliot (2008) ta'kidlashicha, rejim o'zgarishi iqtisodiy sanksiyalarning eng tez-tez uchraydigan tashqi siyosat maqsadi bo'lib, ular joriy qilingan holatlarning 39 foizdan sal ko'proq qismini tashkil qiladi. Hufbauer va boshqalar. Ularning ta'kidlashicha, o'z tadqiqotlarida o'rganilgan ishlarning 34 foizi muvaffaqiyatli bo'lgan.

Robert A. Pape o'z tadqiqotini o'rganib chiqqach, u xabar qilingan 40 ta muvaffaqiyatdan atigi 5 tasi samarali bo'lganini ta'kidladi, muvaffaqiyat ko'rsatkichini 4% gacha pasaytirdi. Har qanday holatda ham, ularning maqsadlariga nisbatan sanksiyalarning haqiqiy muvaffaqiyatini o'lchashning qiyinligi va kutilmagan nuanslari tobora ko'proq namoyon bo'lmoqda va hali ham muhokama qilinmoqda. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, rejim yoki mamlakat nima uchun o'zgarishini aniqlash qiyin (ya'ni, agar bu sanksiya yoki o'ziga xos beqarorlik bo'lsa) va ma'lum bir harakatning to'liq siyosiy ta'sirini ikki baravar o'lchash qiyin.

Britaniyalik diplomat Jeremi Grinstok sanksiyalar nega ular unchalik samarali bo'lmagan taqdirda ham joriy etilishini tushuntirar ekan, sanksiyalar samarali ekanligi ma'lum bo'lgani uchun emas, balki “Agar hukumatlarga bosim o'tkazmoqchi bo'sang, so'zlar va harbiy harakatlar bilan maqsadga erishib bo'lmaydi”. Belgiyalik huquqshunos Mark Bossuyt kabi sanksiyalar tanqidchilaridan biri nodemokratik rejimga sanksiyalarning qanchalik tasirli ekanligi masalasini baxsli deb topadi. Uning fikricha nodemokratik rejimdagi davlat hukumati xalq irodasiga e'tibor qaratmaydi.

Biror davlatga nisbatan sanksiyalar qo'llanilsa, u o'zining iqtisodiy siyosatini o'zgartirish orqali ularni yumshatishga harakat qilishi mumkin. Veto qo'yuvchilarning hajmi hukumat status quosiyosatini o'zgartirishga urinayotganda qancha cheklovlarga duch kelishini aniqlaydi va veto ishtirokchilarining hajmi qanchalik katta bo'lsa, yangi siyosatlarni qo'llab-

quvvatlash shunchalik qiyin bo‘ladi, bu esa sanksiyalarni yanada samaraliroq qiladi⁵.

Franchesko Giumelli, "ko‘pchilik tadqiqotchilar eng ishonarli (va samarali) deb hisoblashi mumkin bo‘lgan sanksiyalar to‘plami", ya'ni "markaziy bank aktivlari va suveren jamg'armalariga" qarshi BMT sanksiyalari "barcha turdagi sanksiyalar"dir deb hisoblaydi.

Yuqorida bir qator takidlab o‘tkanimizdik iqtisodiy sanksiyalar uchun bir qancha kritik qarashlar mavjud. Ushbu sanksiyalar asosan xalqaro huquq normalarini buzgan hukumatlarga emas balki oddiy fuqarolar manfaatiga judda katta salbiy ta'sir ko‘rsatadi. Peksenning fikriga ko‘ra iqtisodiy sanksiyalar oddiy fuqarolarning hayotiga yanada og‘ir salbiy oqibatlar uchun sabab bo‘ladi va inson huquqlarining buzilishiga olib keladi.

Sanksiyalar sanksiya qo‘yilgan davlatlarning kompaniyalari va korparatsiyalari uchun ham juda salbiy ta'sir ko‘rsatadi. Ular o‘z maxsulotlarini import yoki eksport qilish jarayonida to‘siqlarga uchraydilar va ularning yillik daromadi xajmi ham tushishni boshlaydi. Ba'zi holatlarda kompaniyalar bankrotga uchrashi ham kuzatiladi.

Endigi navbatda iqtisodiy sanksiyalarni qo‘llash amalyotini AQSH misolida ko‘rib chiqsak. AQSH Kongresi va sobiq prezidentlardan biri hisoblangan Tomas Jeforson tashabbusi bilan 1807-yilda AQSH Embargo Acti tuzildi. Ushbi aktning asosiy maqsadi Britaniya va Fransiyani AQSH huquqlarini hurmat qilishga undash edi, lekin ushbu harakatlar behuda ketdi. Keling AQSH tomonidan qo‘yilgan sanksiyalarga amaliy misol keltirsak.

AQSH hukumati tomonidan 1958-yil 14-mart kuni Kuba ustida o‘z diktatorligini o‘rnatgan Fidel Kastro hukumatiga qarshi qo‘yilgan embargolar. Dastavval ushbu sanksiyalar asosan qurolni sotish taqiqlagan bo‘lsa, keyinchalik ushbu sanksiyalar keng miqyosda qo‘llanila boshlandi. 1962-yil 7-fevralidan boshlab esa, Kuba bilan deyarli barcha savdo aloqalari taqiqlandi⁶. Bu embargolar hozirgi kungacha saqlanib qolgan va tarixdagi eng uzoq vaqt

⁵ Collins J.J., Bowdoin G.B. (1999) Beyond Unilateral Economic Sanctions: Better Alternatives for U.S. Foreign Policy. Washington DC: Center for Strategic and International Studies (CSI).

⁶ U.S. Department of State. (2014). U.S.-Cuba Relations. Retrieved from <https://www.state.gov/u-scuba-relations>

davom etayotgan embargo hisoblanadi. Ko'pchilikning fikriga ko'ra, ushbu cheklovlar Kuba hukumarini o'zgartirishga tasir ko'rsata olmagan. Sobiq AQSH Prezidenti Barak Obama 2011-yilgi nutqida Kubaning hozirgi hukumati tomonidan inson huquqlari va erkinliklari ta'minlanmas ekan, AQSH o'z embargolarini saqlashda davom etishini takidlagan⁷.

Endi Rossiya tomonidan qo'yilgan sanksiyalar amalyotini ko'rib chiqsak. Rossiya o'zining siyosiy maqsadlariga erishish uchun ko'pgina iqtisodiy sanksiyalardan foydalangan. Rossiya hukumati asosan Sobiq Sovet Respublikasi a'zolari bo'lgan Moldova, Ukraina va Jorjaga nisbatan sanksiyalar qo'yan, chunki ushbu davlatlar Yevropa Itifoqi va NATOga a'zo bo'lishni rejalashtirgan edi. Shuningdek Rossiya tomonidan Rossiya fuqarolarining huquq va erkinliklarini buzgan AQSH fuqarolariga qarshi sanksiya deb talqin qilinuvchi Dima Yakovlev Qonunini qabul qilgan va ushbu qonunda Rossiyaga kirishi taqiqlangan AQSH fuqarolari aks ettirilgan.

Endigi e'tiborimizni psixologik urush deb hisoblanuvchi va sanksiyalarning bir turi hisoblangan sport sanksiyalarini yanada chuqurroq tahlil qilish va amaliy misollarni keltirishga qaratadigan bo'lsak. Sport sanksiyalari 1992-1995-yillar oralig'ida bir qator urush jinoyatlari sodir etilgan Federal Yugoslaviya Respublikasiga nisbatan BMT Xavfsizlik Kengashining 757-rezolyutsiyasiga ko'ra qo'llanilgan.

BMT Xavfsizlik Kengashi 757- rezolyutsiyasida quyidagilar belgilab qo'yilgan:

- Yugoslaviyadan archa turdagi tovarlar va maxsulotlarning importini taqiqlash,
- Barcha turdagi Tovar va maxsulotlarning Yugoslaviyaga sotilishini taqiqlash,
- Moliyaviy manbalar, jamg'armalar, iqtisodiy va ommaviy birlashmalarning butunlay Yugoslaviya uchun taqiqlanishi,
- Yugoslaviyadan samalyotlarning boshqa davlatlar ustidan uchib o'tishi yoki qo'nishini taqiqlash.

⁷ White House. (2011). Remarks by President Obama to the People of Cuba. Retrieved from whitehouse.gov

- Yugoslaviya samalyotlarining tuzatilishi yoki saqlash xizmatidan foydalanishining taqiqlanishi.

- Yugoslaviyada diplomatik va konsullik xodimlarining miqdorini tushurish,

- Yugoslaviya nomidan qatnashayotgan har qanday jamoa va shaxsni sport musoboqalarida rad qilish ,

- Ilmiy, texnologik madaniy va vizani to'xtatib qo'yish.

Sport sanksiyalariga misol qilib 1977-yilda 56 a'zo davlatdan iborat bo'lgan siyosiy uyushma hisoblanuvchi Millatlar Hamdo'stligi tomonidan qabul qilingan Gleneagles Kelishuvini ko'rsata olamiz.

Yuqorida keltirilgan siyosiy uyushma a'zolari apartaitga qarshi xalqaro harakatlarni qo'llab quvvatlash maqsadida, Janubiy Afrikadan qatnashayotgan barcha sportchilarni musoboqalarda qatnashishlarini taqiqladi.

Sanksiyalar bir tomonlama va kollektiv bo'lishi mumkin. Bir tomonlama sanksiyalarga tarif beradigan bo'lsak. BMT Ustaviga ko'ra agar davlatlar o'rtasida nizo kelib chiqsa, ular qurolli kuchlardan foydalanishi mumkin emas , lekin bunday holatlarda belgilangan miqdorda iqtisodiy va diplomatik sanksiyalardan foydalana oladilar . Bu turdagi sanksiyalarga misol qilib AQSH va Yevropa davlatlari tomonidan Rossiyaga qarshi Rossiyaning Kremiyani bosin olishi va 2014-yilda Angilya hududida Rossiya josusining zaharlanishiga qarshi sanksiyalar va shu qatorda 2021-yildagi AQSH tomonidan Xitoyga qarshi qo'yilgan sanksiyalarni ham keltira olamiz.

SHu qatorda davlatlar nizo kelib chiqqan holatlarda Xalqaro Jinoyat Sudiga ham murojaat qila olishadi, yoki hududiy organlarga misol uchun, Yevropa Itifoqining adolat sudi ham ishni ko'rib chiqa oladi.. Sud tomonidan hech qanday sanksiya qo'llash to'g'risida qaror qabul qilinmaydi. Aloqador davlatga faqatgina Xalqaro Jinoyat Sudi qarori bajarilmaganda va albatta BMT Xavfsizlik Kengashi a'zolarining ovozlari miqdoriga qarab sanksiyalar qo'llanilishi mumkin (BMT Nizomining 94-moddasi 2-bandi).

Endigi navbatda ushbu sanksiyalar qonuniymi yoki yo'qmi degan savolga javob beradigan bo'lsak.

Biz yuqorida keltirilgan savolga javobni 2001-yilda qabul qilingan Davlatlarning Javobgarligi to'g'risidagi xalqaro normative hujjatning aloqador

moddalaridan topishimiz mumkin. Shu qatorda Xalqaro Qonunlar Komissiyasining komentariyalariga ham murojaat qilsa bo‘ladi.

Rossiyaning AQSHning iqtisodiy sanksiyalariga qarshiligi sababga tayanadi, bular:

- BMT Xavfsizlik Kengashi roli va ularning doimiy aʼzolari rolini oshirish;

- raqiblar ustidan manaviy ustunlikni saqlab qolish;

Keling endi bir tomonlama sanksiyalarning Xitoy amalyotida qanday ishlayotganligini ko‘rib chiqamiz. James Reilly keying yillarda xitoy tomonidan qo‘yilayotgan bir tomonlama iqtisodiy sanksiyalarni tasvirlab beradi. Va uning takidlashicha Xitoy eksportlari tomonidan Beyjingning bir tomonlama sanksiyalaridan foydalanishiga nisbatan bir qator mukammal, amaliy va huquqiy to‘siqlar toppish boshlangan. Robert Blackwill va Jennifer Harris tomonidan 2016-yil chop etilgan Boshqa Usullar orqali Urush nomli kitobida Xitoy tomonidan yaqin o‘n yilliklarda iqtisodiy sanksiyalarni o‘z tashqi siyosatini yuqori ko‘tarish vositasi sifatida keng qo‘llab kelayotganligi to‘g‘risidagi faktlarni taminlaydilar. Ushbu amaliy misollar ham keltirib o‘tish maqsadga muvofiq deb hisoblayman. Xitoy Yaponiyaning xavfsizlik siyosatini maqullamaganligini bildirish maqsadida yapon avtomobillarining importini cheklaydi. Manila Xitoy hukumatining Janubiy Xitoy qirg‘oqlaridagi siyosatiga qarshi bo‘lganligi sababli, Flippin bananlari Xitoy qirg‘oqlarida chirydi. Pekin rejimini qo‘llab quvvatlovchi Tayvan kompaniyasri mukofotlanadi, qo‘llamaydiganlar esa jazolanadi. Seulning AQSH rad qilishi evaziga Janubiy Koreyya bilan saavdo va biznes aloqalari va`da qilinadi. Yuqoridagi misollar shuni ko‘rsatib turibdiki, bir tomonlama iqtisodiy sanhsiyalar davlarning o‘z siyosiy maqsadlarini amalga oshirish yo‘lidagi bir vosita sifatida foydalaninb kelinmoqda.

Commeron Rotblatning fikriga ko‘ra, Xitoy hukumati tomonidan sanksiyalar chet el siyosati vositasi sifatida keng qo‘llanib qolmasdan, balki, Xitoy olimlari tomonida ushbu sanksiyalarning qonuniy ekanligi to‘g‘risidagi bir qator ilmiy asoslar ham yaratildi.

Xitoyda ushbu jarayon bir qator qonunlar qabul qilish orqali yanada mustahkamlandi, Yuqoridagi fikrga 2020-yil oktabr oyida qabul qilingan

yangi eksport qonunnini misol qilib ko'rsata olamiz. Qonun yaratuvchilari Xitoyga eksportni taqiqlagan davlatlar uchun eksportni taqiqladi.

BMT tomonidan bir tomonlama sanksiyalarning salbiy oqibatlarini cheklash maqsadida bir qancha rezolyutsiyalar qabul qilingan, lekin ular ko'zlangan maqsadlarni bera olmadi.

Yigirmanchi asrlargacha bo'lgan davrlarda davlatlar hech qanday huquqiy to'siqlarsiz bir tomonlama sanksiyalardan erkin foydalanishgan. Shartnoma bilan bog'liq majburiyatlarning bajarilmaganligi natijasida davlatlarning qurolli kuchlardan foydalanishini taqiqlovchi Drago-Porter Konventsiyasini bir tomonlama sanksiyalarni taqiqlovchi dastlabki urinish desak bo'ladi. Keyinchalik Millatlar Ligasi Kelishuvi qabul qilindi. Oradan bir necha yillar o'tganidan so'ng kuchdan foydalanishning umumiy taqiqi hisoblanuvchi Kellog-Briand Pakti kuchaga kirdi. Ushbu harakatlar BMT Nizomining 24-moddasida o'z cho'qqisiga erishdi.

Mening shaxsiy qarashlarimga ko'ra, bir tomonlama sanksiyalar xalqaro huquqning ba'zi normalariga kora qonuniy bo'lishi mumkin, lekin nu turdagi sanksiyalarning iloji boricha taqiqlanishi uchun xalqaro hamjamiyat iloji boricha tasirliroq choralar tipishi kerak deb hisoblanmayman, chunki bu turdagi sanksiyalar kuchli davlatlar tomonidan o'zlarining xalqaro tashqi siyosatdagi maqsadlarini amalga oshirish yo'lidagi instrument bo'lib xizmat qilmoqda. Bu sanksiyalar natijasida ko'p zarar ko'ruvchi qatlam esa oddiy fuqarolar hisoblanadi.

Keling endi ko'p tomonlama sanksiyalar nima degan savolga javob beramiz. BMT, Yevropa Itifoqi va AU kabi xalqaro va mintaqaviy tashkilotlar qarori bilan qo'yiladigan sanksiyalar ko'p tomonlama sanksiyalar deb ataladi.

BMT Xavfsizlik Kengashi tomonidan qo'yilgan sanksiyalar barcha a'zo davlatlar tomonidan amalga oshirilishi lozim. Faqat istisno holatlarda qo'llanilishi kerak bo'lgan harbiy sanksiyalarni qo'llashdan oldin, BMT Nizomi qurolli kuchlar bilan bog'liq bo'lmagan boshqa turdagi sanksiyalarni belgilaydi. Birlashgan Millatlar Tashkiloti Nizomi qurolli kuchlar bilan bog'liq bo'lmagan boshqa turdagi sanksiyalarni belgilaydi. BMT Xavfsizlik Kengashi tanlangan yoki cheklangan bo'lgan iqtisodiy sanksiyalarni qo'llash uchun majburiy chiralarni qo'llashga haqli hisoblanadi. (masalan, qurol eksportiga embargo qo'yish, moliyaviy aktivlarni muzlatish, sayohatlarni taqiqlash yoki turli turdagi iqtisodiy embargolarni joriy etish). BMT Xavfsizlik Kengashi qarori bilan yaratilgan har bir sanksiya rejimining

amalga oshirilishi BMT Xavfsizlik Kengashi tarkibida tegishli rezolyutsiya raqami bo'yicha tuzilgan sanksiya qo'mitasi tomonidan nazorat qilinadi⁸.

Hozirgi kunda BMT Xavfsizlik Kengashi 15 ta holatda va mamlakatda xalqaro tinchlik va xavfsizlik xavf solayotgan 1000 dan ortiq tashkilot va shaxslarga nisbatan xalqaro sayohat taqiqi va mol-mulk muzlatib qo'yilishiga aloqador bo'lgan sanksiyalarni qo'ygan.

Shaxsiy xulosamga ko'ra sanksiyalarning turidan qat'iy nazar ular asosan huquqbuzar davlat, shaxs yoki tashkilotlarning xulq-atvorini o'zgartirishga xizmat qilishi lozim. Xalqaro tashkilotlarning qarori bilan qo'llaniladigan sanksiyalar aynan mana shunday maqsadni ko'zlaydi deb hisoblayman. Biz ushbu bob doirasida sanksiya nima degan savolga javob berar ekanmiz, ularning qanday yuzaga kelganligi, kimlar tomonidan qo'llanilishi va sanksiyalarning asosiy maqsadlarini batafsil o'rganib chiqdik, shuningdek bir qator amaliy misollarni ilova qildik, sanksiya turlarini tahlil qildik va ularning kamchililari va yutuqlarini olimlar fikrlariga tayangan holda yuzaga chiqardik. Ushbu bobimizni yakunlar ekanman shuni ayta olamanki, sanksiyalarni to'g'ri ishlatish orqali dunyoda tinchlik va osoyishtalikka erishish mumkin, lekin ularning inson huquqlariga aloqador bo'lgan jihatlari hamon ochiqlicha saqlanib qolmoqda. Shularni inobatga olgan holatda xalqaro hamjamiyat inson huquqlariga nisbatan salbiy oqibatlarga olib kelmaydigan yangi bir mexanizm ishlab chiqiqshi lozim deb hisoblayman.

Keling fikrimiz yakunida ayni kunda davom etayotgan Rossiyaga qarshi qo'yilgan bir tomonlama sanksiyalar qanday tarzda davom etayotganligini tahlil qilamiz. Rossiyaning Ukrainaga bostirib kirishi boshlanganidan beri bir qator davlatlar Rossiyaga qarshi bir tomonlama sanksiyalar joriy qilish maqsadida harakat qilmoqda. Amerika Qo'shma Shtatlari (AQSh) Rossiya moliya tizimining asosiy infratuzilmasiga zarba berish maqsadida ushbu tashabbusni boshqarmoqda. G'aznachilik departamentidagi AQShning Tashqi aktivlarni nazorat qilish boshqarmasi (OFAC) Rossiyaning eng muhim moliyaviy institutlari, muhim xususiy bizneslari va hatto davom etayotgan agressiyani amalga oshirayotgan

⁸ Society .(2024) UK sanction regime. Retrieved from <https://www.lawsociety.org.uk/>

Rossiya davlat mexanizmini moliyalashtirishda muhim rol o‘ynagan ayrim shaxslarga qarshi keng qamrovli iqtisodiy choralar ko‘rdi.

Xulosa

Xalqaro huquqda sanksiyalar davlatlarning xalqaro tinchlik va xavfsizlikni ta'minlash, inson huquqlarini himoya qilish va xalqaro huquq normalariga rioya etishini ta'minlashda muhim vositadir. Sanksiyalarning turli shakllari, jumladan iqtisodiy, savdo, moliyaviy, diplomatik va harbiy sanksiyalar mavjud bo‘lib, har biri ma'lum maqsad va sharoitga qarab qo‘llaniladi. Sanksiyalarning samaradorligi va inson huquqlariga ta'siri har doim ham ijobiy bo‘lmasligi mumkin, shuning uchun ularni qo‘llashda shaffoflik va hisobdorlikni ta'minlash zarur. BMT Xavfsizlik Kengashi sanksiyalarni qo‘llashda muhim rol o‘ynaydi va ularning xalqaro huquq normalariga muvofiqligini ta'minlash uchun javobgarlikni o‘z zimmasiga oladi. Shu bilan birga, sanksiyalarning salbiy oqibatlarini kamaytirish va inson huquqlarini himoya qilish uchun doimiy ravishda islohotlar va monitoring amalga oshirilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Hufbauer, Gary Clyde, Jeffrey J. Schott and Kimberly Ann Elliott, *Economic Sanctions Reconsidered: History and Current Policy*. Washington, DC: Institute for International Economics, 1990 (second edition). p. 2.
2. Elliott, K. A. (1998). “The Sanction Glass: Half Full or Completely Empty?” *International Security*, p 50-65
3. Caruso, R. (2003). *The impact of International Economic Sanctions on Trade: Empirical Analysis*. *Peace Economic, Peace Science, and Public Policy*. p 14
4. Collins J.J., Bowdoin G.B. (1999) *Beyond Unilateral Economic Sanctions: Better Alternatives for U.S. Foreign Policy*. Washington DC: Center for Strategic and International Studies (CSI).

FOYDALANILGAN INTERNET SAYTLARI

1. Society. (2024) UK sanction regime. Retrieved from <https://www.lawsociety.org.uk/>
2. White House. (2011). Remarks by President Obama to the People of Cuba. Retrieved from whitehouse.gov
3. U.S. Department of State. (2014). U.S.-Cuba Relations. Retrieved from <https://www.state.gov/u-scuba-relations>
4. <https://www.un.org/>